

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 3, 2017

Sayfa: 1726-1746

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[11-07-2017] – [21-08-2017]

Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Akrabalık Bildiren Kelimeler ve Duygu Değerleri*

Erkan HİRİK

Yrd. Doç. Dr., Nevşehir HBV Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl.

Asst. Prof. Dr., Nevşehir HBV Üniv., Faculty of Arts and Sciences

Orcid ID: 0000-0001-6978-8981

erkanhirik@gmail.com

Öz

Her kültür, kendi toplum hayatı içerisinde önem verdiği kavramları kelime boyutunda dilin söz varlığı içerisinde yaşatır. Hem yazılı hem de sözlü olarak Türkçe söz varlığında çokça kullanılan akrabalık adları, Türk kültürü içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Yani, Türkler akrabalık kurumuna önem verdikleri için akrabalık bildiren kelimeleri yazılı ve sözlü dilde geniş bir şekilde kullanmaktadır. Tam tersi bir bakış açısıyla dilde akrabalık bildiren kelimelerin çok ve çeşitli olması Türklerin akrabalık kurumuna verdiği önemi de göstermektedir.

Bir kelimenin söyleyen, dinleyen ya da okuyan üzerinde bıraktığı duygusal etkiye duygu değeri denmektedir. Toplumun hayata bakış açısını ve yaşayışını gösteren atasözleri içerisinde akrabalık adlarının kullanımı birçok yerde duygu değeri bakımından bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmada söz varlığının önemli bir üyesi olan ve Türkiye Türkçesi atasözleri içerisinde yer alan akrabalık adlarına semantik olarak yaklaşılacak ve onların duygu değerleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Duygu Değeri, Semantik, Atasözü, Akrabalık Adları.

Kinship Terms in Turkish Proverbs and Their Connotations

Abstract

Every culture, within its social life, lays emphasis on the concepts of language within the vocabulary of words. The kinship names which are widely used both in written and verbal terms in Turkish have an important place in Turkish culture. The Turkish people use words that express kinship broadly in written and verbally because they attach importance to the kinship institution. Kinship names are very diverse and the variety shows the importance that the Turks give to the kinship institution.

It is called connotation that influence the emotion of teller, listener or reader. The use of kinship terms among the proverbs that show society's life are providing information in terms of emotion value in many proverbs. In this study, kinship terms which are an important member of the vocabulary and which are included in the Turkish proverbs will be approached semantically and their emotional values will be discussed.

Keywords: Turkish, Connotation, Semantics, Proverbs, Kinship Names.

* Bu çalışma 20-23 Nisan 2017 tarihinde Roma/İtalya'da düzenlenen "III. Uluslararası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu"nda sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

Giriş

Toplumlar yaşayış tarzlarını dillerine çok farklı şekillerde yansıtırlar. Özellikle toplumun sahip olduğu dilin söz varlığı, toplumun yaşayışına dair birçok delili sunmaktadır. Zaten dil-toplum ilişkisi neticesinde de birtakım geçmişe yönelik çıkarımlar, ancak dilin verdiği toplumsal ipuçları neticesinde ortaya çıkabilmektedir. Dilbilimi çalışmalarında araştırmacılar, bir toplumun yaşayışı, o toplumdaki kültür hareketleri ve başka toplumlarla ilişkileri hakkında büyük ölçüde söz varlığı neticesinde bilgi alınabileceği görüşündedir (Aksan, 2007: 139).

Dil ve onu kullanan toplum arasındaki ilişkiyi gösteren en tipik göstergelerden birisi söz varlığı içerisinde yer alan kelime, kelime grupları ve kalıplaşmış söz öbeklerinin (atasözü, alkış-kargış, vecize vb.) mahiyetidir. Bu anlamda toplumun ortak belleğini yansıtan ve nesilden nesile adeta bir iletişim aracı olan atasözleri, toplumun düşünce dünyası ve onun dile yansımaları hususunda birçok bilgiyi sunmaktadır. Bu anlamda söz varlığının üyeleri (temel söz varlığı, yabancı kelimeler, terimler, atasözleri, deyimler, ilişki sözleri, doldurma sözler, günlük selamlaşma sözleri vb.) kültür dünyasının aynası niteliğindedir.

Atasözlerinde bir toplumun geçmişten getirdiği bilgiyi, yaşayış tarzını, tecrübeyi, bir konu karşısındaki tavrını bulmak mümkündür. Dolayısı ile atasözleri geçmiş ile bugün arasında toplumsal düşünce bağlamında bir köprü vazifesi görmektedir. Bu köprü toplumun geçmişten bugüne olan kültürünü taşıma vazifesi görmektedir. Keza kültür bir toplumun sahip olduğu somut ve soyut tüm değerleri içerisinde barındıran geniş bir kavramdır. Kültürün bu somut ve soyut boyutları aynı zamanda maddî ve manevî boyutlarını da temsil etmektedir. İnsanların ürettiği tüm nesnelere maddî kültürü oluştururken; gelenek, görenek, din, inançlar, tutumlar, beklentiler kısaca topluma biçim veren tüm ürünler manevî kültürü oluşturmaktadır (Köknel, 1981: 18).

Toplumun hafızası gibi vazife gören atasözleri Türkçenin söz varlığı içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Aksan'ın da belirttiği gibi her ulusun kendi deneyimleri ve bilgeliğiyle oluşturduğu atasözleri, bir dil birliğinin dünya görüşünü, yaşayış biçimini yansıttığı gibi o toplumun kültür tarihiyle ilgili önemli ipuçları da vermektedir (Aksan, 2007: 38). Atasözlerini biçimsel ve kavramsal özellikler boyutuyla inceleyen Aksoy, atasözlerinin geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğduğunu belirtmektedir (Aksoy, 1988: 15).

Deneyimlerin bir ürünü olan ve dil ile kültürel bir hususiyet kazanan atasözleri, iletişim sürecinde aktararak yaşayan, insanî duygular içeren dil yadigârlarıdır. Sözlü kültürün önemli bir parçası olan atasözleri, kalıplaşmış olmalarıyla birlikte bilgiyi depolayan ve belki de daha önemli olarak insan zihnini şekillendiren unsurlardır. Atasözlerinin insan zihnini şekillendirmesi ile ilgili olarak Ong, sözlü kalıplarla düşünmenin ve anlatmanın bilince ve

bilinçdışına derinden işlediğini ifade ederek, sözlü kültürlerde, toplumun ortak malı olan hazır kalıpların, deneyimlerin zihinsel düzenlenişini ve düşüncenin tarzını belirlediğini söylemektedir (Ong, 1999: 40).

Atasözlerinin pratik işlevlerinden birisi de günlük dili süslemek, ifadeye canlılık vermektir. Herhangi bir durum karşısındaki düşünceyi özetlemek, bir durum ve olay karşısındaki bir düşünceyi açıklamak için çok elverişli ve hazır birer malzeme olarak atasözleri kullanılmaktadır (Oy, 1991: 44).

Atasözleri, toplumun zihinsel dünyasından şekillendiği gibi o dünyanın şekillenmesine de katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda Lauhakangas, atasözlerinin belirli bir kültürün katılmış tutumlarını veya geleneksel düşünce biçimlerini sürdürebilmelerine rağmen, günlük akıl yürütmenin çok işlevli ve esnek araçları olduğunu ifade etmektedir (Lauhakangas, 2007: 80). Atasözleri ait olduğu toplumun hayatını ifade eden ve onların hayatlarından süzölmüş tecrübeleri yansıtan sözlerdir (Kurt 1991: 2). Kurt ile benzer şekilde Batur'da atasözlerinin uzun tarihî süreçlerde yaşantı sonucu oluşmasına ve toplumun yaşam şekli ile zihinsel dünyasıyla olan bağlantısına vurgu yapar (Kurt, 2011: 577).

Atasözleri her ne kadar toplumun hayata bakış açısını yansıtırsa da bazı atasözlerinin yine başka atasözlerinin verdiği hayat tecrübesi, öğütler bakımından ayrışıyor görüldüğü durumlar da mevcuttur. Yani kültürü gösteren bazı atasözlerinin anlam olarak birbirleriyle çeliştiği örnekler de görülebilmektedir. Örneğin, *"İyi insan lafının üzerine gelir"* ile *"İti an çomağı hazırla."*; *"Fazla mal göz çıkarmaz."* ile *"Azıcık aşım ağrısız başım."*; *"Eğri otur doğru konuş"* ile *"Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar."* gibi bazı sözlerin anlam olarak birbirleriyle farklılaştıkları düşünülmektedir. Bu durum atasözlerinin toplumun farklı hayat tecrübeleri yaşayan bireylerinin yaşadıkları tecrübeye göre öğüt vermesinden kaynaklanmaktadır. Atasözleri toplumun genel ortak şuurunu yansıtabildiği gibi ayrı ayrı dönemlerde toplumun birçok bireyinin başından geçmiş ve farklı deneyimlerle sonuçlanan tecrübeleri de yansıtabilmektedir.

Tüm bunlardan sonra atasözlerinin içerisinde kullanılan çeşitli kelimelerin toplumsal hayatta bir karşılığı olduğunu söylemek mümkündür. Akrabalık bildiren kelimeler de atasözlerinden hareketle Türk toplum hayatında akrabalık kurumunun önemini gösterir niteliktedir. Geçmişten günümüze Türk toplumunda akraba ve akrabalık ilişkileri oldukça önemli olmuş, bu da doğrudan dil ürünlerine yansımıştır. Başka toplumların dil dünyasında tek bir kelime ile karşılanmayan akrabalık bağları, Türkler tarafından özellikle tek bir kelime ile ifade edilir olmuştur. Bu husus akrabalık kurumunun Türk dünyasında önemli oluşunun en tipik ve somut kanıtı sayılabilir.

Akrabalık ve Duygu Değeri

Kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler (TS, 2011: 72) olarak tanımlanan *akraba* ve bu kavrama bağlı olarak kullanılan diğer kelimeler, Türkçenin söz varlığı içerisinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Gül, bir dilin içinde yer alan akrabalık adlarının o dilin ait olduğu kültürel çevreyi ve toplumsal hayatı göstermesi açısından önem taşıdığını belirtmektedir. Aynı zamanda Gül, toplumun sosyal hayatına ve ilişkilerine de ayna tutan akrabalık adlarının her zaman incelenmesi gereken konular içinde yer alması gerektiğini ifade etmektedir (Gül, 2016: 210). Aksan, akrabalık adlarının bir dilin anlatım yolları, dili konuşan ulusun dünya görüşü bakımından son derece ilgi çekici öğeleri olduğunu belirterek, akrabalık adlarının diller arası akrabalığı belirlemede dahi güvenilir ölçüt olarak kullanılabileceğini ifade etmektedir (Aksan, 1978: 97).

Soydan, temel söz varlığı içinde önemli bir grup olan akrabalık bildiren kelimelerin insanın en yakın çevresini oluşturan ve bireyler arasındaki akrabalık bağlarını tanımlayan terimler olduğunu belirtmektedir. Soydan'a göre bu terimler, bireyin aile içindeki konumunu ve mensubu olduğu topluluktaki statüsünü belirtirler (Soydan, 2003: 46). Akrabalık terimleriyle birlikte, milleti oluşturan boy ilişkileri de toplumsal akrabalık bağlamında önemli olduğundan bu anlamda değerlendirilebileceği söylenebilir (Gündoğdu ve Özkan, 2011: 1134).

Bütün dillerde söz varlığının belirli bir bölümünü aile ve akrabalık isimleri teşkil etmektedir. İnsanlar günlük konuşma dilinde çok sayıda akrabalık ismini kullanırlar. Çünkü akrabalık terminolojisi üzerinde oldukça fazla kaynak bulunmakta ve insanlar dünyanın pek çok yerinde kan ya da evlilik yoluyla birbirlerini tanımaktadır. Akrabalık sistemleri dillerin evrensel özelliğidir, nitekim akrabalık sosyal organizasyonda son derece önemlidir (Ersoy, 2011: 87).

Crystal, yerli dillerin kültürleri içindeki aile ilişkilerinin önemini apaçık gösteren akrabalık ilişkilerini kolayca ifade etmeye yarayan yüzlerce kelimeye sahip olduğunu belirtmektedir. Bu kelimelerin temel sosyal işlev farklılıklarını göz önüne aldığını belirtmektedir (Crystal, 2010: 80).

Türk milletinin binlerce yıldan beri süzerek bugüne kadar taşıdığı yüksek kültür unsurlarından birinin akrabalık olduğunu belirten Gömeç, Türk devlet yapısının güçlü olmasını Türk aile ve akrabalık hayatının güçlü olmasıyla bağdaştırmaktadır (Gömeç, 2001: 133).

Türkçede kullanılan akrabalıkla ilgili kelimelere bakıldığında oldukça detaylı ilişkileri izah eden kelimelerin varlığını görmek mümkündür. *Görümce, baldız, kayın, bacanak, elti* gibi kelimeler, dünyada birçok dilde doğrudan bir kelime karşılığı olmayan akrabalık terimleri olarak dikkat çekicidir. Elbette dünya dilleri arasında akrabalık ilişkilerini bu kadar detaylı olarak ifade eden başka diller de bulunmaktadır. Örneğin Türkçede *torun* kelimesi, bireyin oğlunun veya kızının çocukları için ortak bir terim olarak kullanılırken, Urducada *bireyin oğlunun oğlu, oğlunun kızı; kızının oğlu*

ve kızının kızı için ayrı ayrı kelimeler kullanılır. Hatta, *torunun oğlu* ve *torunun kızı* için de farklı terimler bulunur. Aynı şey, *yeğen* kelimesi için de geçerlidir (Soydan, 2003: 46).

Akrabalık bilimsel çalışmalarda ikiye ayrılmaktadır. Bunun nedeni akrabalığın hukukî olarak da ikiye ayrılmasıdır (Şener, 1998: 108). Bu durumda *kan yoluyla akrabalık* ve *evlilik yoluyla akrabalık* durumu ortaya çıkmaktadır. Toplumsal yaşamın gereği olarak insanlar evlenmekte ve kan bağıyla getirdikleri akrabalık bağlarının evlilik yoluyla da çoğalmasını sağlamaktadır.

Türkçede akrabalık terimleri üzerine yapılmış oldukça fazla sayıda çalışma¹ bulunmaktadır. Bu çalışmalar Türk dünyasında akrabalık ilişkilerinin ne kadar önemli olduğunu göstermekle birlikte akrabalık belirten ifadelerin biçimsel, anlamsal ve etimolojik incelemelerinin yapıldığı bilimsel kaynaklar olarak göze çarpmaktadır. Türkçenin ilk metinleri olan Köktürk yazıtlarından itibaren (*kaŋ, ög, ini, eçi, oğul*) akrabalık belirten kelimelerin oldukça sık şekilde kullanıldığını görmek mümkündür. Türk dilinin akrabalık adları bakımından zengin oluşu Türk dili ve kültürü için oldukça önemli bir eser olan Divânü Lûgati't-Türk'te² de kendisini göstermektedir. Kaşgarlı Mahmud eserinde birçok kelimeye yer verdiği gibi akrabalık bildiren kelimelere de yer vermiş ve bu bakımdan eserin zenginliğini tartışılmaz hâle getirmiştir.

Türkçede oldukça çeşitli olan akrabalık adları aynı zamanda eşanlamlılarıyla birlikte nicelik olarak da fazlaca duruma gelmektedir. Örneğin, ağabey "abi, ağa, ede, efe", baba "peder", amca "emmi", hala "bibi", kız kardeş "bacı, hemşire" vb. birçok örnek³ vermek mümkündür.

Akrabalık bildiren kelimeler dilin diğer öğeleri gibi duygu değerine sahip unsurlar olarak görülmektedir. Duygu değeri bağlamdan bağlama, kişiden kişiye değişebilen bir kavram olduğu için akrabalık bildiren kelimelerde de bu hususiyetini devam ettirir. Bu anlamda duygu değerinin ne olduğuna bakmak yararlı olacaktır.

Duygu Değeri

Kelimeyi oluşturan ve kelimenin anlamlı bir dil birliği olarak iletişim vazifesi görmesini, ayrıca dilin diğer fonksiyonlarını yerine getirmede kullanılmasını sağlayan çeşitli unsurlar vardır. Bir dilde bir kelimenin ortaya çıkması, belli anlam ya da anlamlar kazanması ve insanlar arasında bir dil ögesi olarak kullanılabilmesi için bu unsurların var olması gereklidir. Bu

¹ bk. Yong-Song Li (1999), Gülensoy (1973), Tekin (1960), Caferoğlu (1972), Erdem (2000)

² bk. Yavuz (2013)

³ Daha fazla örnek için bk. Emiroğlu (2012).

unsurlar, *varlık, görüntü, ses, mahiyet bilgisi, çağrışımlar* ve *duygu değeridir* (Karadoğan, 2004: 81). Dolayısı ile duygu değeri kelimeyi oluşturan unsurlardan birisidir. Duygu değeri bir kelimenin ya da kelime grubunun sözlük anlamının dışında bazen özel ancak çoğu zaman genel olan duygusal anlam alanını göstermektedir. Kelimeler, çeşitli nedenlerle sözlük anlamıyla bağlantılı ya da bağlantısız olarak çeşitli duyguları temsil edebilmekte ve çağrışım değerleri taşıyabilmektedir.

Uğur, duygu değerini “Bir sözcüğün sürekli anlamsal öğelerine ya da düz anlamına kullanım sırasında katılan ve bildirenlerin tümünce algılanmayan, ikincil kavramlara, imgelere, öznel izlenimlere vb. ilişkin olan duygusal, coşkusal ikincil anlam, çağrışımsal değer” olarak tanımlamaktadır (Uğur, 2010: 62).

Göstergelerin anlam çerçevesi içine giren duygu değeri terimi *connotation* kavramından, onun çevresinden bütünüyle ayrılmaz; ancak göstergelerin duygularla ilişkili olan yönünü oluşturur (Keklik, 2013: 22).

Dili, dilbilimin nesnesi hâline getirerek nesnel bir bakışla ele almak isteyen Saussure’e karşı Derrida, bağlam, yananlam, duygu değeri gibi değişkelerin işin içine girdikçe cümlelerin nesnel şekilde incelenemeyeceğini belirtmiştir. Saussure’e göre göstergeler, gösteren ve gösterilenden oluşmaktadır. Derrida ise gösterilenin, gösterenden bağımsız olduğunu ve ona bağlı anlam sınırlandırılmasına sahip olamayacağını belirtir. Derrida, göstergenin geçmişteki izleri kendi bünyesinde korurken, bir yandan kendisinden başka bir şeyle ilişki kurduğunu ve gelecek öge ile ilişkisinin ortaya çıktığını ifade eder (Derrida, 1968: 53). Derrida’nın düşüncelerini analiz eden Uçan, “Her gösterge, her kavram, okuyucusunu bir başka kavrama, bir başka anlama göndererek anlamı ötelere: Anlam sınırlandırılmaz.” diyerek kelimeler, anlamları ve çağrışımları arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir (Uçan, 2008: 475). Dolayısı ile her ne kadar göstergelerin gösteren ve gösterilenden oluşması kabul edilebilir bir gerçek olsa da işin içerisine bağlam, zihin gibi değişkeler girdiğinde anlam ve çağrışım da değişebilmektedir. İşte bu nokta da kelimelerin duygu değerleri ortaya çıkmaktadır. Aynı kavramı ya da nesneyi anlatan kelimeleri farklı bağlamlarda kişilere farklı duyguları çağrıştırabilir. Bu durum kişilerin mental süreçte yaşadığı düşüncelerin kişinin duygu dünyasını doğrudan etkilemesi ile ilgilidir. Dolayısı ile burada Wittgenstein’in “Sözcüğün anlamı onun dil içindeki kullanımıdır.” (1998) ifadesinin duygu değeri bağlamında doğruluğu bir kez daha göze çarpmaktadır.

Karadoğan, duygu değerini kelimenin algılanma sürecinde insan zihninde bıraktığı olumlu, olumsuz veya nötr duygular olarak tanımlamaktadır. Duygu değerini kelimenin anlamını tamamlayan unsurlardan kabul eden Karadoğan, kimi kelimelerin duygu değerinin toplumun genel kabulleri doğrultusunda insanların geneli için ortak olduğu hâlde, kimilerinin duygu değerinin kişiden kişiye farklılık gösterebileceğini ifade etmektedir (Karadoğan, 2004: 87). Bir kısım kelimelerin duygu değeri ise insanlar

arasında olumlu, olumsuz veya nötr olması bakımından farklılık gösterdiğini kaydeden Karadoğan, kelimenin mahiyet bilgisi veya çağrışımlarındaki farklılıkların duygu değerinin farklı olmasına yol açabileceğini ifade etmektedir. Bununla birlikte iki kişi için aynı şeyleri çağrıştıran bir kelimenin duygu değerinin yaklaşık olarak aynı olduğunu belirten Karadoğan, bazı durumlarda ise kelimenin diğer unsurları farklı kişiler için ortak olsa bile çağrışımlardaki çok az bir farklılık duygu değerinde çok büyük bir farklılığa sebep olabileceğini söylemektedir. Bununla birlikte bir kelimenin duygu değeri aynı kişi için farklı zaman ve şartlarda olumlu veya olumsuz olması bakımından değişiklik gösterebilir. Örneğin, dondurma kelimesinin duygu değeri sıcak yaz gününde oldukça yüksek ve olumlu, soğuk bir kış gününde ise düşük ve olumsuz olabilir (Karadoğan, 2004: 87-88).

Akrabalık bildiren kelimelerin de bağlam içerisindeki anlamlarında duygu değerleri yüküldür. Atasözlerinde yer alan ve akrabalık bildiren bu kelimelerdeki duygu değeri bazı durumlarda toplumun akrabalık ilişkisi karşısındaki tutumunu yansıtırken bazı durumlarda ise farklı tecrübeler sonucu söylenmiş ve genellenmesi mümkün olmayan, topluma mal edilemeyecek, yalnızca o atasözü için geçerli olan düşünceleri de göstermektedir. Dolayısı ile akrabalık bildiren kelimelere atasözleri içerisinde bakıldığında aynı kelime için hem olumlu hem de olumsuz duygu değerini görmek farklı atasözlerinde mümkün olabilmektedir.

Aşağıda Albayrak (2009) tarafından hazırlanan *Türkiye Türkçesinde Atasözleri* adlı çalışmadan tespit edilmiş akrabalık bildiren kelimeleri içeren atasözlerinden örnekler verilmiş ve bu örneklerin duygu değeri üzerinde durulmuştur. Akrabalık adları alfabetik olarak sıralanmıştır.

Abla: Bu akrabalık terimi sözlükte çok fazla geçmemektedir. Geçtiği yerlerde de ya tamlamanın bir parçası ya da varyantlı kullanımla görülmektedir. Kişinin kendisinden büyük kız kardeşini ifade eden abla tespit edilen iki sözde olumlu ya da olumsuz bir duygu değerine sahip değildir. Bu anlamda yansız bir duygu değerini sahip olarak değerlendirilmelidir.

- *Donyağının dolması, dağların gelin ablası.*
- *Kel kız ablasının (babasının, teyzesinin) saç ile övünür.*

Amca/Emmi: Bu terim atasözlerinde orta sıklıkta geçmektedir. Amca akrabalık adının geçtiği sözlerde duygu durumu bakımından farklılık göze çarpmaktadır. *Amca baba yarısıdır* gibi bir sözde oldukça olumlu bir duygu değeri, *Dayılar yeğenleri yükseltir, amcalar batırır* sözünde ise olumsuz bir duygu değeri, *Emmim, dayım, kesem; elimi soksam, yesem* sözünde ise yansız bir duygu değeri bulunmaktadır.

- *Amca baba yarısıdır.*
- *Dayı ile dağı gez, emmi ile bağı gezme.*
- *Dayılar yeğenleri yükseltir, amcalar batırır.*
- *Emmin, dayım kesem; elimi soksam, yesem.*
- *Teyze, ana yarısıdır; amca, baba yarısı.*

Anne/Ana: Tüm akrabalık terimleri içerisinde en olumlu duygu değerine sahip olanı *anne/ana* kelimesidir. Bu durum Türk kültüründe anneye verilen önemin güzel bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Aşağıda bir kısmı verilen atasözlerinde *anne/ana* kelimesi incelendiğinde ailenin en önemli ferdi, kişinin hayatındaki en kutsal değerlerden birisi, aile kurumunun temel taşı gibi görevlerde kullanıldığı görülmektedir. Atasözlerine cinsiyet bağlamında bakıldığında kimi atasözlerinde kadına verilen değer çok fazla olmadığı gibi bir durum görülmektedir. Fakat mevzu bahis *anne* olunca bu durumun değiştiği annenin sevgi, merhamet, şefkat timsali olarak kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte üvey *anne* üzerinde ise olumsuz bir duygu değerinin bulunması dikkat çekicidir.

- *Ana cennetin köşesidir.*
- *Ana, ciğerden yana; baba, dağda bir oba.*
- *Ana evladını atmış, yar başında tutmuş.*
- *Ana üvey olunca, baba gâvour olurmuş.*
- *Ana yiğidin kalkanıdır.*
- *Ananın evi irak olsun, övünmeye gerek olsun.*
- *Ağlarsa anam ağlar, kalanı yalan ağlar.*
- *Ana hakkı ödenmez.*
- *Ana hakkı Tanrı hakkı.*
- *Karımın aklına gelen başa, ananın aklına gelen dağa taş.*
- *Kız anadan öğrenir oda düzmeyi, oğlan babadan öğrenir sokak gezmeyi.*
- *Sen besle danayı, koyun bulur anayı.*

Baba/Ata: Türk aile hayatında ebeveynler oldukça önemlidir. Bu bağlamda *baba* da erkek çocuk için rol model olan, evin geçimini üstlenen, güç timsali anlam yapısıyla atasözlerinde oldukça sık kullanılan akrabalık terimlerindedir. Ersöz, evin hiyerarşik yapılanmasında önce babanın sonra en büyük erkek çocuktan başlayarak bu hiyerarşide yer edindiklerini belirtmektedir (Ersöz, 2010: 177). Aile reisi konumundaki *baba*, evladına rol model olarak görülmektedir.

- *Ananın aşısı, babanın işi sorulur.*
- *Ata hakkı ödenmez, helal etmeyince.*

- *Ata hakkı, Tanrı hakkıdır.*
- *Baba (babanın) minderi ateştir, her oğul oturamaz.*
- *Baba dostu düşman olmaz.*
- *Baba düşmanı, oğul dostu olmaz.*
- *Baba eder, oğul öder.*
- *Babanın kârı, evlada mirası.*
- *Babaya dayanma, karıya güvenme.*
- *Bin koyunluk baban kalacağına, bir eşekli anan kalsın.*
- *Kaşım gözüm bana yeter, babamın adı beni satar.*
- *Katır babasını söylemez.*
- *Koruğu babası yer, sancıyı oğlu çeker.*
- *Tay, babasını geçer.*

Bacanak: Eşleri kardeş olan erkeklerden her biri (TS, 2011) olarak tanımlanan bacanak, atasözlerinde çok sık kullanıma sahip olmayan akrabalık adlarından birisidir. Tespit edilen iki cümlede bacanak durumunda olan kişilerin birbirleriyle iyi geçindiğine dair bir anlam çıkmaktadır. Dolayısı ile duygu değeri bakımından olumlu bir durum söz konusudur.

- *İki kardeş bir evde geçinememiş, yedi bacanak bir çavdar sapının gölgesinde geçinmiş.*
- *Kırk bacanak bir yorgana girmişler, demişler "Daha yok mu?"*

Bacı: Kız kardeş anlamına gelen bacı, atasözlerinde çok sık kullanılmamaktadır. Tespit edilen atasözlerinde bacıya karşı olumsuz bir duygu değeri yüklendiği görülmektedir. Bacı çok medet umulmaması gereken bir karakter olarak tasvir edilmiştir.

- *Bacı bacının altına it eniği atmış.*
- *Kardeşine bak, bacsını al.*
- *Ne umarsın bacından, bacın ölüyor acından.*

Baldız: Taranan metinde çok fazla kullanılmayan akrabalık terimlerinden birisi de baldızdır. Tespit edilen sözlerde baldıza cinsiyetçi bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Baldız, kişinin eşinden sonra da evlenebileceği, kadın olarak değerli bir varlık olarak görülmektedir. Baldız, atasözlerinde her ne kadar değerli gibi görünse de bu değer onun kişiliğine verilen değerden değil, kadın olmasından kaynaklanan ve cinsiyetçi bir düşünce

barındıran değerdir. Bu anlamda değerlendirildiğinde baldız, duygu değeri bakımından olumlu, yaklaşım bakımından olumsuz bir duruma sahiptir.

- **Baldızı** olanın, karısı ölmezmiş.
- *Etin içinde koyun, erkekler içinde kayın, altınlar içinde yaldız, kadınlar içinde baldız.*

Damat/Güvey: Atasözleri içerisinde damat kelimesi orta sıklıkta geçen bir akrabalık terimi olarak görülmektedir. Damat ile birlikte *güvey* kelimesi de eşanlamlı olarak atasözlerinde kullanılmaktadır. Evlilik sonucu ortaya çıkan bir akrabalık türü olan damat doğal olarak genellikle *gelin* sözüyle birlikte kullanılmıştır. Çünkü bağlamda damat ve gelin birlikte yer alırlar. Anlam ve duygu değeri bakımından ele alındığında damat/güvey çok fazla değeri olmayan, güvenilmeyen bir karakter olarak görülmekle birlikte birkaç sözde yansız bir değerlendirme de bildirmektedir. Dolayısı ile damat çoğunlukla olumsuz olmak üzere yansız duygu değerine de sahiptir.

- *Gelin kötü çıkarsa anası, damat kötü çıkarsa babası.*
- **Güveyi** oğul olmaz, elin oğlu kız olmaz.
- *Kız evlendikten sonra, çok damat bulunur.*
- *Kız evlendikten sonra, çok damat bulunur.*
- *Kız kimi severse, güveyin odur; oğlan kimi severse, gelinin odur.*
- *Suçtu gelin etmişler, kimse güvey girmemiş.*
- *Tavuk sağılmaz, söğüt yakılmaz, güveye güvenilmez.*

Dayı: Atasözlerinde en çok kullanılan akrabalık bildiren kelimelerden biri de *dayı*dır. Dayı genellikle yeğen ya da amca akrabalık adlarıyla birlikte kullanılmıştır. Sözler anlam ve duygu değeri bakımından değerlendirildiğinde *dayı* aile içerisinde sevilen, tasvip edilen ve güvenilebilecek bir kişi olarak görülmektedir. Dolayısı ile duygu değerinin olumlu olduğunu söylemek mümkündür.

- **Dayı** ile dağı gez, emmi ile bağı gezme.
- **Dayılar** yeğenleri yükseltir, amcalar batırır
- **Dayısı** olmayanın yeğeni olmaz.
- **Dayıya** yeğen gerek, gemiye yelken kürek.
- *Kız kocayınca, gayret dayıya düşer.*

Dede: Türk atasözlerinde dede biçim bakımından çocuk diline ait olmakla birlikte *baba* veya *dede* anlamını taşır (Song Li, 1999: 89). Taranan atasözlerinde çok kullanılmadığı görülmektedir. Atasözleri ele alındığında *dede* işi bilen, dolayısı ile yol gösterendir. Duygu değeri bakımından değerlendirildiğinde sözün olumlu bir kullanıma sahip olduğu anlaşılmaktadır.

- *Dedesi* koruk yemiş, torununun dişi kamaşmış.
- *Giden* gelse mezardan *deden* gelir.
- *İncir babadan* zeytin *dededen* (kalmalı).
- *Sen dede, ben dede, bu atı kim tımar ede.*

Dünür: Eşlerin baba ve analarının birbirlerine göre durumu (TS, 2011) olarak tanımlanan dünür, taranan sözlerde yalnızca bir tane tespit edilebilmiştir. Tespit edilen sözde de duygu değerinin yansız olduğu görülmektedir.

- *Ne kızı verir, ne dünürü gücendirir.*

Elti: Kardeş eşlerinden her birinin ötekine göre adı (TS, 2011) olarak tanımlanan elti atasözlerinde çok kullanılmamaktadır. Kullanıldığı atasözlerinde elti güvenilmeyen, diğer eltilerle iyi geçinmesi mümkün olmayan birisi olarak tarif edilmiştir. Dolayısı ile duygu değeri bakımından olumsuz bir yapıda olduğu söylenebilir.

- *Elti eltiden hoş olmaz, elti eteğinden peş olmaz.*
- *Elti eltiye hamamda bohçası ile yetişir.*
- *Elti eltiyle iyi olsa bile, bohçaları çekişir.*
- *Eltinin bohçası, eltinin bohçasıyla kavga edermiş.*
- *Kuma gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş.*

Emmioğlu/Amcaoğlu: İki atasözünde *emmioğlu* olarak geçmektedir. Sözlerde duygu değeri bakımından yansız yapı dikkat çekmektedir.

- *Ben Tatarlı, sen Göyçeli nerden olduk emmioğlu?*
- *Evde kalan kızdın, emmisinin oğlu utansın*

Enişte: Taranan eserde tespit edilen *enişte* ifadesinin geçtiği atasözlerinde olumsuz bir duygu değeri dikkat çekicidir. Enişte, tasvip edilmeyen, sevilmeyen, güvenilmeyen bir akraba olarak bu sözlerde yer almaktadır.

- *Enişte gölgesi, geven gölgesi (gibidir).*
- *Eşeğin yoksa enişten de mi yok.*
- *Eşek kurdu görünce "Eniştem geliyor" dermiş.*

Evlat/Çocuk: Türk aile hayatında çocuğun önemi çok büyüktür. Ebeveynler için çocuk, hayatta en önemli şey olarak görülmektedir. Bu durum dolayısı ile atasözlerine de yansımıştır. Evlat ya da çocuk kelimesinin geçtiği çok sayıda atasözü bulunmaktadır. Genel anlamda iyi, hayırlı evladın insanın geleceği için de çok önemli olduğunu belirten, kötü, hayırsız evladın da insana hayatı dar edeceğini belirten sözler bulunmaktadır. Fakat

atasözlerinin büyük çoğunluğu evlat/çocuk için olumlu duygu değerini içermektedir.

- *Adam evladı dar günde dosttur.*
- *Akıllı evladın var, neylersin malı; akılsız evladın var, neylersin malı.*
- *Ananın ciğeri, kendi evladıdır.*
- *Anasız çocuk, kanatsız kuş gibidir.*
- *Anaya evladından kötülük gelmez.*
- *Ayran bucaktan, evlat kucaktan.*
- *Baba malı tez tükenir, evlat gerek kazana.*
- *Çocuğun derdi çörek.*
- *Çocuk babasının başı, anasının gözyaşı.*
- *Çocuk, evin meyvesidir.*
- *Çocukla ev, pazar; çocuksuz ev mezar.*
- *Çocuksuz baba barsız ağaca benzer.*
- *Çocuksuz kadın, meyvesiz ağaca benzer.*
- *Ya evladın bir ola, ya ocağın kör ola.*

Gelin: Atasözlerinde orta sıklıkta geçen *gelin*, genellikle kaynana ile birlikte kullanılmaktadır. Sözler incelendiğinde gelinin sosyal hayattaki konumu ve olması gereken yer genelde kaynana gözünden verilmiştir. Dolayısı ile gelin-kaynana çatışması neticesinde gelinler güvenilmeyen, iş bilmeyen, çocuk doğurması beklenen kişi olarak tasvir edilmiştir. Tüm bunlar değerlendirildiğinde gelin, olumsuz duygu değeri barındırdığı söylenebilir.

- *Bizim gelin bizden kaçır, ele başını açır.*
- *Canı oynamak istemeyen gelin, “ yerim dar” dermiş.*
- *Cehizli gelinin güveyisi yavaş olur.*
- *Gelin ata binmiş, gör kime inmiş.*
- *Gelin çiçek (gökçek), her dediği gerçek; kaynana yılan, her dediği yalan.*
- *Gelin çiçek(gökçek), her dediği gerçek; kaynana yılan, her dediği yalan.*
- *Gelin girmedik ev olur, ölüm girmedik ev olmaz.*
- *Gelin övünür, kaynana dövünür.*
- *Gelinin dini yok, kaynananın imanı.*
- *Kaynana dinsiz, gelin dilsiz olur.*
- *Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse, gelinin başını yarar(gelinin başı yarılır).*

- *Kızım sana söylüyorum, **gelinim** sen anla.*
- *Kızın çirkin, Allah'tan gelmiş; **gelinin** çirkin, gözün kör müydü?*
- *Su bardakta, **gelin** ırakta güzel görünür.*

Görümce: Kadın merkeze alındığında kocasının kız kardeşine görümce denmektedir. Görümceler tespit edilen sözlerde sevilmeyen bir karakter olarak göze çarpmaktadır. Dolayısı ile olumsuz bir duygu değerine sahip olduğu söylenebilir.

- *Elti eltiden kaçır, **görümceler** bayrak açar.*
- ***Görümce**, görmeyeyim ölünce; ağlayayım doyunca.*

Hala/Bibi: Tespit edilen birkaç atasözünde geçen *hala*, aynı zamanda *bibi* olarak da kullanılmaktadır. Atasözlerinde erkek evladın özelliklerini dayıdan, kız evladın ise haladan alacağına dair söylemler bulunmaktadır. Bu sözlerde olumlu ya da olumsuz bir duygu değeri bulunmamaktadır. Bu sözlerin duygu değerinin yansız olduğunu söylemek mümkündür.

- *Er dayıya, kız **bibiye** çeker.*
- *Er dayıya, kız **halaya**.*
- *Oğlan dayıya, kız **halaya** çeker.*

Kadın/Hatun/Hanım/Avrat/Karı: Atasözlerinde en çok kullanılan akrabalık terimlerinden birisi de kadın/hatun/hanım/avrat/karıdır. Farklı kelimelerle ifade edilebilen bu akrabalık terimi farklı anlam alanlarında kullanılmıştır. Atasözlerinde evi yuva haline getiren, aile kurulmasını sağlayan bir kişi olarak görüldüğü gibi güvenilmeyen, sırdaş olamayan, kavgaya sebep olan kişi olarak da görülmektedir. Atasözlerinin bazılarında ise kadına öğüt bulunmakta, kadının neleri yapması neleri yapmaması gerektiği anlatılmaktadır. Tüm bunlar göz önüne alınıp incelendiğinde kadının genelde olumsuz duygu değerine sahip olduğu, ancak bazı sözlerde olumlu duygu değerini de içerdiği görülmektedir.

- *Ağa bir **hatun** aldı, belayı satın aldı.*
- *Aldığın **karının** ya gümüşü olmalı ya kömüğü.*
- *At alırsan önüne bak, **karı** alırsan arkana bak.*
- ***Avrattan** vefa, zehirden şifa*
- *Babaya dayanma, **karıya** güvenme.*
- *Bal arıdan kavga **karıdan** çıkar.*
- *Deryanın suyu, **hanımın** huyu.*

- Halayıktan **hatun** aldım, başıma dert satın aldım.
- Halayıktan **kadın** olmaz, gül ağacından odun.
- **Kadım** sırdaş edinen, tellal aramaz.
- **Kadınsız** ev olmaz.
- **Kadınsız** ev, parasız kasaya benzer.

Kardeş: Taranan eserde *kardeş* kelimesinin oldukça sık kullanıldığı görülmektedir. İnsanın birinci dereceden kan bağı ile bağlı olduğu kardeşinin önemi sözlere de yansımıştır. Elbette farklı tecrübeler sonrası atasözlerinin kimisinde kardeş en değerli varlık olarak görülürken kimisinde ise düşmana eş tutulmuştur. Bunlarla birlikte duygu değeri bağlamında bir bilgi içermeyen atasözleri de bulunmaktadır. Yani *kardeş* kelimesi içeren atasözleri olumlu, olumsuz ve yansız duygu değerine sahiptir.

- *Düşmanın yoksa, kardeşin de mi yok?*
- *Faydasız kardeşten yeğen, çakmaksız tüfekten söven (yeğdir).*
- *İki kardeş dövüşmüş, içine deli karışmış.*
- *Kanlım olsun da kardeşim olsun.*
- *Kardeş kardeşi atmış, yar başında tutmuş.*
- *Karı bulunur ama, kardeş bulunmaz.*

Kayın: Kadın veya kocaya göre birbirlerinin erkek kardeşine kayın denir (TS, 2011). Atasözlerinde çok kullanılmayan kayın ifadesi taranan metinde altı sözde tespit edilebilmiştir. Tespit edilen sözlerde kayın oldukça değerli bir kişi olarak gösterilmektedir. Dolayısı ile duygu değeri bakımından olumlu bir anlam alanına sahiptir.

- *Etin içinde koyun, erkekler içinde kayın altınlar içinde yaldız, kadınlar içinde baldız.*
- *İnsanlar içinden kayın, hayvanlar içinde koyun.*
- *Kardeş demiş, bakmamış; kayın demiş bakmış.*
- *Malda koyun, akrabada kayın sevilir.*

Kaynana: Kocaya veya kadına göre birbirlerinin annesine kaynana denilmektedir. Kaynana tespit edilen atasözlerinde genellikle gelin ile çekişme içerisindedir. Zaten eşdizimlilik açısından bakıldığında *kaynana* kelimesinin kullanıldığı atasözlerinde genelde *gelin* kelimesi de kullanılmaktadır. Alkayış, gelin kaynana ilişkisini ele alan atasözleri ve deyimlerde genel olarak "acımasızlık, çaresizlik, feryat, fesatlık, fırsatçılık, geçimsizlik, saygı, şikâyet, kışkırtma vb." konuların işlendiğini belirtmektedir (Alkayış, 2013: 589). Tespit edilen sözlere bakıldığında da

kaynana genelde olumsuz bir duygu değerine sahiptir. Çünkü gelinlerle ilgili olumsuz yargılar kaynananın bakış açısıyla ortaya çıkmıştır.

- *Gelin övünür, **kaynana** dövünür.*
- ***Kaynana** dinsiz, gelin dilsiz olur.*
- ***Kaynana** gelinin altın duvağıdır.*
- ***Kaynananın** en iyisi başını sallar.*
- ***Kaynanasız** gelin, tasmatsız lahn.*

Kaynata: Taranan metinde iki sözde tespit edilen kaynata, kadına göre kocasının, kocaya göre karısının babası, kayın baba, kayın peder olarak tanımlanmaktadır. Bu iki sözde kaynata kaynana ile birlikte kullanılmış ve kaynata ile ilgili olarak sadece istek söz konusudur. Dolayısı ile duygu değeri yansız olarak görülmektedir.

- *Ben istemez miyim **kaynatam** kasap ola, kaynanam hamamcı.*
- ***Kaynatam** devletli olsun, kaynanam sahavetli.*

Kız: Taranan metinde sıklık değeri en yüksek akrabalık terimlerinden birisi de kızdır. Bazı atasözlerinde kız çocuğuna değer verilmediği görülmektedir. Çünkü kız çocuğu bir gün evlenerek gidecek, erkek çocuk ise ailenin soyunu devam ettirme görevini üstlenecektir (Ersöz, 2010: 172). Kız kelimesinin geçtiği sözler incelendiğinde kelimenin genellikle evlilik ile bağlı bir şekilde ifade edildiği görülmektedir. Bununla birlikte kız çocuğu için annesinin huylarını devam ettireceği inancı da oldukça yaygın bir şekilde sözlerde kullanılmaktadır. Sözlerde kız, eğer evlendirilmek üzere alınacaksa değerlidir, ancak diğer durumlarda değersiz olarak görülmektedir. Tüm bunlar göz önüne alındığında kız, duygu değeri bakımından olumsuz bir yargı içermektedir.

- *Akrabaya at ver, dost ol; **kız** ver, düşman ol.*
- *Alacak **kız** ay görünür, evleri saray.*
- *Alma delinin **kızını**, soya çeker.*
- *Ana ile **kız**; ardı, yanı cız.*
- *Anası ağaca çıkan **kız**, dal dal gezer.*
- *At beslenirken, **kız** istenirken değerlenir.*
- *Anası uyumuş, **kızı** büyümüş.*
- *Anası yeşillenince, **kızı** köpürür.*
- *Oğlan doğuran övünsün, **kız** doğuran dövünsün.*

- *Oğlan gider it getirir, kız gider yiğit getirir.*
- *On beşinde kız ya erde gerek ya da yerde.*
- *Tarlanın taşlısı, kızın uzun saçlısı, öküzün inek başlısı.*

Koca/Herif/Er/Erkek/Bey: Akrabalık terimleri içerisinde en çok kullanılan kelimelerden olan *koca* eşanlamlıları ile birlikte tüm atasözleri içerisinde oldukça yekûn tutmaktadır. Sözler anlam bakımından değerlendirildiğinde kocanın evin reisi olduğu, ailenin çıkarları için hep ön planda olan, eşinden daha değerli olan gibi anlamları çıkarmak mümkündür. Bu sözlerin hepsinde *koca*, duygu değeri bakımından oldukça olumlu bir yerde bulunmaktadır.

- *Avrat hastalayacağı eri hastalasın, eri öleceği avrat ölsün.*
- *Baba evinden dirim çıksın, koca evinden ölüm.*
- *Bey kapıdan, hanım bacadan.*
- *Er olsun erim, taş olsun yerim.*
- *Erkek, evin seli; kadın, onun gölü.*
- *Herifsiz avrat, yularsız eşeğe benzer.*
- *Kocam gitti, evim şaştı; kocam geldi, evim taştı.*
- *Kocana göre bağla başını, okkana göre düz taşını.*
- *Peyniri deri saklar, avradı eri.*

Kuma: Evli olan erkeğin birinci eşinin üzerine evlendiği diğer kadınlara kuma denir. Kuma tek bir sözde tespit edilmiştir. Bu sözde *elti* ile karşılaştırılmıştır. Normal şartlarda değerli olmaması beklenen kumanın değersiz olduğu fakat eltinin ondan da değersiz olduğu tespit edilen atasözünden anlaşılmaktadır. Bu durumda duygu değeri bakımından kuma oldukça olumsuz bir konumda bulunmaktadır.

- *Kuma gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş.*

Nene: Tek bir atasözünde tespit edilen nene, iyi kadının ilerde yaşlandığında nene olacağını ifade etmektedir. Bu nedenle duygu değeri olumludur.

- *Üzümlün iyisi dene olur, karının iyisi nene olur.*

Oğul: Eski Türkçe metinlerde hem erkek hem de kız evladı karşılamak için kullanılan oğul zaman içerisinde anlam daralmasına uğrayarak yalnızca erkek evladı anlatır hâle gelmiştir. Oğul, atasözlerinde çok sık kullanılan akrabalık terimlerinden birisidir. Erkek evlada verilen önem atasözlerine bakıldığında görülmektedir. Erkek evlat ailenin soyunun devamının sağlanmasında, babanın görevini almasında, anne ve babaya toplumsal üstünlük sağlamada görev sahibidir. Sözlere bakıldığında aynı zamanda erkek evlat sahibi olmak üstünlük göstergesi olarak kullanılmaktadır. Tüm bunlar göz önüne alındığında *oğul*, olumlu bir duygu değerine sahiptir.

- *Adam vuracak oğul, babasına danışmaz.*
- *Bekâr oğlan kızdaki sayılır.*
- *Elim, gözüm; oğlum, kızım.*
- *Gelinin severse oğlundan, damadın severse kızından bil.*
- *İyi oğul katar yer, kötü oğul satar yer.*
- *Oğlan babaya, kız anaya yarar.*
- *Oğlan büyür, koç olur; kız büyür, hiç olur.*

Teyze: Atasözlerinde sıklık değeri düşük akrabalık terimlerinden biri teyzedir. Tespit edilen sözlerin bir bölümü yansız, bir bölümü ise olumlu duygu değerine sahiptir.

- *Ekmek bezeden kız teyzeden (anadan) belli olur.*
- *Kel kız ablasının (babasının, teyzesinin) saçı ile övünür.*
- *Teyze, ana yarısıdır; amca, baba yarısı.*

Torun: Taranan metinde iki atasözünde tespit edilmiştir. Bu sözlerde torun ne söylene yapılması gereken kişi olarak görülmektedir. Dolayısı ile duygu değeri bakımından olumludur.

- *Dedesi koruk yemiş, torununun dişi kamaşmış.*
- *Yağmur yağar taş üstüne, torun ne der baş üstüne.*

Yeğen: Üç atasözünde tespit edilen yeğen, anlam bakımından değerlendirildiğinde kötü kardeşten daha tercih edilebilir birisi olduğu, dayı olanın yeğeni ile anlamlı olduğu söylenmiştir. Dolayısı ile duygu değeri bakımından olumludur.

- *Dayısı olmayanın yeğeni olmaz.*
- *Dayıya yeğen gerek, gemiye yelken kürek.*
- *Faydasız kardeşten yeğen, çakmaksız tüfekten söven (yeğdir).*

Yenge: Bir kişinin kardeşinin, dayısının veya amcasının karısına yenge denir. Atasözlerinde yenge ile ilgili çok fazla ifade geçmemektedir. Tespit edilen sözlerde yenge çok açık olumlu ya da olumsuz duygu değerine sahip değildir. Bu nedenle yansız duygu değerine sahip olarak değerlendirilebilir.

- *Ahmak gelin yengeyi halayığı sanır.*
- *Kel buldu yiyecek, yengesine de verecek.*
- *Saçı kesik yerine düşerse yenge; yerine düşmezse bir avuç yonga.*

Sonuç

Toplum hayatının geçmişten bugüne izlerini dil yadigârları üzerinde bulmak mümkündür. Bu tespitlerin en güzel şekilde yapılacağı ürünlerden birisi de atasözleridir. Atasözleri kuşaklar arası iletişimi sağlayan, sözlü dilde uzun yıllar yaşamış böylece toplumsal hafızayı yansıtan en önemli kaynaklardandır. Türk insanının hayat tarzını ve algısını, gelenek-göreneklerini ortaya koyan bu sözler, yalnızca dil açısından değil, aynı zamanda sosyolojik açıdan da incelenmesi gereken önemli unsurlardır (Yılmaz-Sarı, 2015: 3).

Akrabalık bildiren kelimeler dilin temel kelimeleri arasında sayılmaktadır. Her toplum akrabalık kurumuna farklı bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Türk toplumunda akrabalığın önemli oluşunun en temel göstergesi çok farklı türden akrabalık ilişkilerini tek bir kelime ile ifade edebiliyor olmasıdır. Atasözlerine bu bağlamda bakıldığında toplumun geçmişten günümüze akrabalık terimlerini ne şekilde ve hangi anlamda kullanıldığını görmek mümkün olabilmektedir.

Türk atasözleri incelendiğinde oldukça geniş kapsamlı bir akrabalık bildiren kelime yelpazesinin varlığı dikkat çekmektedir. Taranan metinde akrabalık bildiren terimler şu şekildedir: *Abla, amca/emmi, anne/ana, baba/ata, bacanak, bacı, baldız, damat/güvey, dayı, dede, düniür, elti, emmioğlu/amcaoğlu, enişte, evlat/çocuk, gelin, görümce, hala/bibi, kadın/hatun/hanım/avrat/karı, kardeş, kayın, kaynana, kaynata, kız, koca/herifler/erkek/bey, kuma, nene, oğul, teyze, torun, yeğen, yenge.*

Akrabalık bildiren bu kelimeler duygu değeri bakımından ele alındıklarında farklı nitelikte görülmektedir. Aynı akrabalık teriminin hem olumlu hem de olumsuz duygu değerine sahip olması gibi kimi durumlarda da belirgin bir duygu değerinin olmadığı, yansız olduğu dikkat çekmektedir. Tespit edilen duygu değerlerini bir tablo ile özetlemek gerekirse şu şekilde bir görüntü ortaya çıkmaktadır:

Olumlu	Olumsuz	Yansız	Olumlu /Olumsuz	Olumsuz /Yansız	Olumlu /Olumsuz /Yansız
Anne/Ana	Bacı	Abla	Kadın/(...) /Karı	Damat /Güvey	Amca /Emmi
Baba/Ata	Elti	Dünür			Kardeş
Bacanak	Enişte	Emmioğlu/ Amcaoğlu			
Baldız	Gelin	Hala/Bibi			

Dayı	Görümce	Kaynata			
Dede	Kaynana	Yenge			
Evlat/Çocuk	Kız				
Kayın	Kuma				
Koca/(...) /Bey					
Nene					
Oğul					
Teyze					
Torun					
Yeğen					

Toplam 32 adet akrabalık bildiren kelimenin çoğunluğunun olumlu duygu değerine sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bazı atasözlerinin birden fazla duygu değerini işaretlediği tespit edilmiştir.

Atasözleri yukarıda da belirtildiği gibi farklı tecrübelerin ürünüdür. Aynı toplum içerisinde olsa bile toplumun bireyleri yaşadığı bir tecrübeyi farklı yollarla ifade edebilmektedir. Bunun neticesinde de aynı durum için adeta birbiri ile çelişen atasözleri ortaya çıkabilmektedir. Dolayısı ile bazı atasözlerinde olumsuz yargılar yer alabilir. Atasözlerinin bu özelliklerinin bilinmeden, bir milletin kültürel değerlerini, hayat felsefesini ve dünya görüşünü sadece olumsuz bir yargı taşıyan veya öyle zannedilen sözlere dayandırarak tespit etmeye kalkışmak art niyetli bir yaklaşım olur (Üstüner, 2002: 42). Yani her ne kadar duygu değeri olumsuz yargılar bildiren atasözleri var olsa da akrabalık kurumunun Türk kültür yerindeki önemi bu yargılarla zedelenmez.

Kaynakça

Aksan, Doğan, (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, Doğan, (1978). *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Aksoy, Ömer Asım, (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Albayrak, Nurettin, (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.

- Alkayış, Muhammet, Fatih, (2013). "Adıyaman Yöresi Atasözleri ve Deyimlerinde Gelin-Kaynana İlişkisi ve Evlilik Konusu". *Turkish Studies*, 8 (9), ss. 579-594.
- Batur, Zekerya, (2011). "Atasözü ve Deyimlerde Kadın ve Kadının Sosyo-Psikolojik Özellikleri". *Turkish Studies*. 6/3 (2011): 577-584.
- Caferoğlu, Ahmet, (1972). "Kaşgarlı Mahmut'a Göre Akraba Adları". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. Ekim, C: XXVII, S: 253, ss. 22-26.
- Crystal, David, (2010). *Dillerin Katli*. (Çev. Gökhan Cansız). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Derrida, Jacques, (1968). "La Différence". *Théorie d'Ensemble* içinde, ss. 41-66, Paris: Seuil.
- Emiroğlu, Selim, (2012). "Türkçe Sözlükteki Akrabalık Adlarının Tasnifi". *Turkish Studies*. 7 (4), ss. 1691-1710.
- Erdem, Melek, (2000). "Türkmen Türkçesinde Akrabalık Terimleri Üzerine". *KÖK Araştırmalar Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*. C. II, Sayı 1, ss. 187-202.
- Ersoy Yazıcı, Habibe, (2011). "Başkurt Türkçesinde Aile ve Akrabalık İsimlerinde Kullanılan -y Biçimbirimi". *Türkbilig*. Sayı 21, ss. 87-112.
- Ersöz Günindi, Aysel, (2010). "Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Rollerini". *Gazi Türkiyat*. (6), ss. 167-181.
- Gömeç, Saadettin, (2001). "Divanü Lügat-it- Türk'de Akrabalık Bildiren Kelimeler". *Türk Kültürü*. 39/464, ss.133-142.
- Gül, Bülent, (2016). "İbni Mühenna Lügati'ndeki Moğolca Akrabalık Adları". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. Sayı 224, ss. 209-217.
- Gülensoy, Tuncer, (1974). "Altay Dillerindeki Akrabalık Adları Üzerine Notlar". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. 1973: 283-318.
- Karadoğan, Ahmet, (2004)., *Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları*. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale.
- Keklik, Murat, (2006). *Bâki'nin Gazellerinde Anlam Çerçevesi*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Köknel, Özcan, (1981). *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kurt, İhsan (1992). "Atasözlerinde Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Lauhakangas, Outi, (2007). "Use of proverbs and narrative thought". *Folklore*. 35: 77-84.
- Ong, Walter J. (1999). *Sözlü ve Yazılı Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Oy, Aydın, (1991). "Atasözü". *İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 4, s. 44-46), Ankara: TDV.
- Özkan, Bülent; Gündoğdu, Ayşe Eda, (2011). "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler". *Turkish Studies*. 6 (3), ss. 1133-1147.
- Song Li, Yong, (1999). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Soydan, Celal, (2003). "Urdu Dilinde Akrabalık Terimleri ve Müslüman Hint Toplumunda Aile Yapısı". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. Sayı 43, ss. 43-56.
- Şener, Esat, (1998). *Türk Medeni Kanunu*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Tekin, Talat, (1960). "'Amca' ve 'Teyze' Kelimeleri Hakkında". *Türk Dili Araştırmaları Yılığ-Belleten*. ss. 283- 294.
- TS, *Türkçe Sözlük*, (2011), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçan, Hilmi, (2008). "J.Derrida ve Dil Bağlamında Postmodernizm". *Hece Dergisi. Düşünce, Sanatta, Edebiyatta Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı* içinde, Sayı: 138-139-140, s.467-488, Ankara: Hece Yayınları.
- Uğur, Nizamettin, (2010). "Hakikî Anlam, Gerçek Anlam ve Düzanlam". *Varlık Dergisi*, Aralık 2010, ss. 58-66.
- Üstüner, Ahat, (2002). "Olumsuz Yargılı Atasözleri". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. (601), ss. 35-42.
- Wittgenstein, Ludwig, (1998). *Felsefî Soruşturmalar*. (Çev. D. Kanıt). İstanbul: Küreyl Yayınları.
- Yavuz, Serdar, (2013). "Dîvânü Lügâti't-Türk'teki Akrabalık Adları ve Bu Adların Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Karşılıkları". *EKEV Akademi Dergisi*. Sayı 56, ss. 345-360.
- Yılmaz, Yakup; Sarı, Hatice, (2015). "Türk Atasözlerinde Akrabalık Adlarının Kullanımı", *RumeliDE, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. Sayı 2, ss. 1-20.

